

УДК 159.923-057.875:[316.472:316.758]

НАТАЛЯ ГРЕБІНЬ

м. Львів

grebentasya@meta.ua

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СХИЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ

Досліджено психологічні чинники схильності студентської молоді до маніпулювання. Доведено, що високій особистісній схильності до маніпулювання сприяють мотиваційні чинники, зокрема, висока значущість навчально-освітньої та професійної сфер життєдіяльності у поєднанні з такими термінальними цінностями, як матеріальні, цінності досягнення цілей та власного престижу; особистісні властивості: маскулітність, тривожність та емоційна відчуженість; тенденції уникати емоційно близьких взаємин, контролювати соціальне докілья та порушувати соціальні норми і правила.

Ключові слова: маніпуляція, маніпулятор, схильність до маніпулювання, макіавеллізм, особистісна сфера, цінності, мотивація.

Протягом всього свого життя, взаємодіючи із фізичним та соціальним докільям, людина виступає як ініціатор та адресат різного роду впливів. Як зазначили Г. Балл, М. Бургін, В. Татенко, вплив полягає у спрямуванні дії на певний об'єкт з метою зміни чи утримання його стану або властивостей залежно від потреби суб'єкта впливу [1, 57; 5,5]. Актуально в світлі суспільної трансформації постає проблематика психологічного впливу, адже від його стратегічної спрямованості (імперативної, маніпулятивної або розвивальної) залежить можливість утвердження рівноправності, збереження свободи та гідності всіх суб'єктів взаємодії. Міжособистісна взаємодія, ґрунтована на психологічному маніпулюванні, характеризується ставленням маніпулятора до іншої людини як до засобу досягнення власних цілей, суперечить її вільному волевиявленню та заперечує її суб'єктність (С. Братченко, Дж. Бюдженталь, Г. Грачев, Є. Доценко, В. Знаков, О. Каракулова, Л. Рюшшина, О. Сидоренко, В. Татенко, Е. Шостром та ін.). Готовність людини застосувати такого характеру вплив ґрунтована на переконанні щодо його припустимості, доцільності та виправданості.

Науковці стверджують, що високий рівень схильності до маніпулювання характерний для вікового періоду 18–23 рр., що відповідає студентському періоду життя багатьох молодих людей [3, 7; 7, 203–212]. Як зауважила

О. Прокоф'єва, маніпулятивні взаємини небезпечні для розвитку особистості загалом, адже обмежують самоактуалізацію, особистісне зростання, спричиняють відчуженість від соціального докілья [4, 10–11]. Стейке прагнення до маніпулювання іншими людьми може забезпечити маніпулятору отримання бажаного результату, але разом з цим у подальшому призводить до численних особистісних та соціальних проблем.

Спираючись на погляди Е. Берна, Дж. Бюджентала, Є. Доценка, Ф. Перлза, О. Прокоф'євої, Дж. Рудінова, О. Сидоренко, Р. Чалдіні, В. Татенка, В. Шейнова, Е. Шострома та ін. маніпуляцію трактовано як суб'єкт-об'єктний прихований психологічний вплив, який цілеспрямовано та свідомо здійснюється суб'єктом впливу у власних інтересах та призводить до формування в іншій людини потреб, мотивів, намірів, які не були актуальними на момент здійснення на неї впливу. Виражена схильність застосовувати маніпулятивний вплив для досягнення цілей свідчить про розвинену в людини особистісну рису – макіавеллізм.

У результаті аналізу вітчизняних та зарубіжних джерел, присвячених дослідженню проблематики макіавеллізму, можна зробити висновок про те, що високий рівень схильності до маніпулятивної поведінки є деструктивною особистісною рисою людини, яка обмежує її духовний розвиток та ускладнює побудову суб'єкт-суб'єктних взаємин з іншими [2, 5–7].

Увага сучасної психологічної науки зосереджена здебільшого на вивченні ефективних шляхів захисту від психологічної маніпуляції. Розбудовано та успішно впроваджено психологічні тренінги, які допомагають людині навчитися розпізнавати маніпуляції та не підпадати під вплив. Проте, важливим та недостатньо вивченим аспектом маніпулятивних взаємин є проблематика розвитку особистісної схильності до маніпулювання. Необхідно знати, які психологічні чинники сприяють становленню людини-маніпулятора, адже це дозволить у подальшому розробляти ефективні тренінгові та психокорекційні програми для попередження розвитку та зниження рівня цієї схильності (у студентської молоді, зокрема).

Мета дослідження полягає у виявленні психологічних чинників схильності студентської молоді до маніпулювання у міжособистісній взаємодії. Об'єкт – схильність особи до маніпулювання у міжособистісній взаємодії. Предмет – схильність студентської молоді до маніпулювання як результат дії психологічних чинників. Припущено, що особистісна схильність до маніпулювання детермінована індивідуально-психологічними чинниками (особистісними, ціннісно-орієнтаційними та мотиваційними).

Для досягнення мети було проведено психодіагностичне тестування із застосуванням стандартизованих тестів-опитувальників: шкала макіавеллізму «Мак-IV» Р. Крісті і Ф. Л. Гейз, 5-факторний особистісний опитувальник Р. Р. МакКрає, П.Т. Коста, каліфорнійський психологічний опитувальник «СРІ» Г. Гоуха, опитувальник термінальних цінностей І. Сеніна, шкала особистісної тривожності Ч. Д. Спілбергера, шкали мотивації до успіху та мотивації до уникнення невдачі А. Реана, сенсожиттєві орієнтації Дж. Крамбо і Л. Махолика, опитувальник міжособової взаємодії У. Шутца. Отримані дані були опрацьовані за допомогою методів математичної статистики – описова математична статистика, порівняльний, кореляційний, факторний, дискримінантний, регресійний аналізи. Групу досліджуваних (400 осіб) склали студенти віком 18–25 років, які навчалися на різних спеціальностях ВНЗ. Досліджувана група представлена 209 жінками та 191 чоловіком.

Аналіз описової статистики дозволив поділити досліджуваних на три групи. Групу 1 склали 54 особи (13,5%), які набрали більше 88 балів за шкалою макіавеллізму. Ця група отримала умовну назву – «схильні до маніпулювання». Група 2 налічує 55 осіб (13,75%), які набрали менше 62 балів за цією шкалою («несхильні до маніпулювання»). До групи 3 віднесено 291 особа (72,75%) – «середня схильність до маніпулювання». Коректність класифікації становила 90,5%, що свідчить про високу достовірність поділу на групи за рівнем схильності до маніпулювання.

За допомогою порівняльного аналізу виявлено, що відмінності між схильними та несхильними до маніпулювання студентами є в особистісних та ціннісно-мотиваційних характеристиках, які формують соціальну орієнтацію та індивідуальний стиль діяльності. Студентів-маніпуляторів можна охарактеризувати як емоційно відчужених, тривожних, невпевнених у собі осіб, які не схильні брати на себе відповідальність за наслідки своїх дій. У ставленні до інших людей вони виявляють підозріливість, прагнуть контролювати та впливати на них, відгородженні від емоційно близького спілкування. Виникає припущення про дезадаптованість студентів-маніпуляторів у сфері міжособистісного спілкування. Висока значущість для них різних сфер життєдіяльності (навчальної, професійної, сімейної, суспільно-політичної, дозвілєвої) базована на цінностях матеріальної сатисфакції, власного престижу, саморозвитку та самозбереження. Неорганізованість, несхильність до планування діяльності, нетерпимість до рутинної роботи поєднуються з орієнтованістю на ціль та цінністю досягнення особисто значущих результатів. Ймовірно, такий підхід до діяльності спонукає маніпуляторів застосувати прихований вплив стосовно інших, які стають засобами досягнення цілей ініціаторів впливу. Результати порівняльного аналізу вказали на те, що серед досліджуваних з вираженою схильністю до маніпулювання більшість складають особи чоловічої статі, тоді як серед несхильних до маніпулювання – жінки. Але підтверджено, що загалом показники рівня макіавеллізму жінок та чоловіків не відрізняються статистично. Існує слабка

тенденція збільшення схильності до маніпуляції залежно від приналежності до чоловічої статі. Результати співзвучні з висновками таких науковців, як М. Окейнс, Л. Мюррей, Дж. Рейберн та Л. Рейберн про те, що стать не пов'язана з особистісною схильністю до психологічного маніпулювання.

Оскільки більшість виявлених кореляцій мали нелінійний характер, за допомогою факторного аналізу було перевірено припущення щодо наявності різних факторів, які обумовлюють або стримують розвиток високого рівня схильності до маніпулювання. Побудовано факторні моделі для груп досліджуваних з високим та низьким рівнем схильності до маніпулювання, в яких виділені фактори пояснюють близько 60% розсіювання даних (табл. 1.)

Результати факторного аналізу показали, що ефективність міжособистісних взаємин схильних до маніпулювання студентів зростає із підвищенням психологічної проникливості та незалежності від інших людей. Загалом, це сприяє покращенню односторонньої ефективності взаємодії, у якій студент досягає власних цілей за допомогою прихованого психологічного впливу. До складу одноіменного фактору несхильних до маніпулювання студентів входить низький рівень макіавеллізму, що у поєднанні з толерантністю, здатністю приймати соціальні норми, набирати лідерських функцій сприяє побудові суб'єкт-суб'єктних взаємин з іншими. Схильні до маніпулювання особи високо цінують різні сфери життєдіяльності, зокрема найважливішим для них є самовизначення та самореалізація

Таблиця 1

Значущі факторні навантаження для групи досліджуваних з високим та низьким рівнем схильності до маніпулювання

СХИЛЬНІ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ		НЕСХИЛЬНІ ДО МАНІПУЛЮВАННЯ	
Назва фактору (% дисперсії)	Зміст фактору (факторні навантаження)	Назва фактору (% дисперсії)	Зміст фактору (факторні навантаження)
Перший фактор (19,8) <i>Особистісні властивості, які сприяють ефективній взаємодії</i>	Домінування (0,785), здатність до статусу (0,867), самоприйняття (0,836), незалежність (0,820), відповідальність (0,551), толерантність (0,617), психологічна проникливість (0,616)	Перший фактор (29,7) <i>Особистісні властивості, які сприяють ефективній взаємодії</i>	Макіавеллізм (0,641), здатність до статусу (0,821), самоприйняття (0,838), почуття благополуччя (0,775), домінування (0,613), соціалізація (0,626), толерантність (0,723), досягнення через підкорення (0,766), досягнення ч. незалежність (0,857)
Другий фактор (16,8) <i>Ціннісно-орієнтаційні особливості</i>	Цінність суспільно-політичної сфери (0,863), цінність сімейної сфери (0,802); цінність сфери захоплення та хобі (0,839), цінність саморозвитку (0,796), цінність самозбереження (0,797)	Другий фактор (11,9) <i>Орієнтація на емоційно близьку взаємодію з іншими</i>	Фемінність (0,728), схильність відреагувати емоції у взаєминах з іншими (0,643), цінність саморозвитку (0,664), цінність збереження індивідуальності (0,818)
Третій фактор (9,8) <i>Макіавеллістична орієнтованість</i>	Макіавеллізм (0,676), маскуліність (0,541), цінність власного престижу (0,683), матеріальні цінності (0,631)	Третій фактор (10,5) <i>Ціннісно-орієнтаційні особливості</i>	Цінність креативності (0,734), цінність сфери захоплення та хобі (0,688), цінність соціальних контактів (0,745)
Четвертий фактор (7,4) <i>Емоціна відчуженість</i>	Відчуженість (0,653), цінність професійної сфери (0,621)	Четвертий фактор (7,3) <i>Мотиваційна спрямованість у навчальній та професійній сферах</i>	Цінність освітньої сфери (0,652), цінність професійної сфери (0,730), мотивація досягнення успіху (0,649)
П'ятий фактор (6,1) <i>Ініціювання інтеракцій</i>	Ініціювання міжособистісних інтеракцій (0,704), задоволеність від життя (0,542)		-----

у суспільно-політичній, сімейній, дозвіллевій сферах. Проте, із зростанням схильності студентів маніпулювати іншими тісно пов'язана значущість для них саме матеріальних та статусних цінностей ($r = 0,36, p < 0,001$; $r = 0,47, p < 0,001$ відповідно), отже, ймовірно, що саме вони постають основними орієнтирами студентів-маніпуляторів у досягненні цілей у важливих для себе сферах життєдіяльності. Виявлено, що неохочим до психологічного маніпулювання студентам властиво цінувати сферу дозвіллевої активності, у якій можна реалізувати креативність, а також прагнення активно взаємодіяти із соціумом. Із зростанням мотивації досягнення успіху важливість професійної сфери для неохочих до маніпулювання студентів зменшується ($r = -0,39, p < 0,01$).

У факторній структурі психологічних особливостей неохочих до маніпулювання студентів (табл. 1) вагоме значення має такий чинник, як «спрямованість на емоційно близькі взаємини з іншими». Натомість вагомим чинником у структурі психологічних особливостей схильних до маніпулювання студентів є «емоційне відчуження». Що сильнішим є прагнення схильної до маніпулювання особи емоційно дистанціюватися від інших людей, то ціннішою для неї стає професійна сфера ($r = -0,32, p < 0,05$). Беручи до уваги двонаправленість кореляційних зв'язків, варто зазначити взаємообумовленість емоційної відчуженості схильних до маніпулювання студентів та цінності професійної сфери. Доведено, що схильні до маніпулювання студенти характеризуються емоційною відчуженістю, з недовірою ставляться до спроб інших людей залучити їх до взаємодії. Проте коли вони самі виступають ініціаторами взаємин, це супроводжується сприйманням свого життя, як цікавого, змістовного та насиченого. Можна припустити, що саме маніпулятивна взаємодія, яка дозволяє студентам реалізовувати власні інтереси, наповнює сенсом їхнє життя.

З метою виокремлення психологічних чинників, які впливають на рівень вираження схильності до маніпулювання, був застосований покроковий дискримінантний аналіз з процедурою множинної регресії. В результаті проведення процедури множинної регресії

даних, отриманих в загальній групі досліджуваних, було виокремлено 6 чинників, що дало змогу уточнити регресійну модель, зокрема збільшити ступінь відповідності між вихідними даними та регресійною моделлю ($R^2=0.7222$). Згідно з даними регресійної моделі психологічних чинників, що детермінують рівень схильності до маніпулювання, найбільш значущими (виходячи із значень коефіцієнтів регресії) є внесок таких чинників: «Цінність освіти та навчання» ($Beta=0.420977$), «Низька спрямованість на емоційну близькість у взаєминах» ($Beta=0.230248$), «Матеріальні цінності» ($Beta=0.195415$), «Маскуліність» ($Beta=0.190691$), «Відчуженість» ($Beta=0.144183$), «Тривожність» ($Beta=0.108430$). Загалом внески усіх чинників у модель є достатньо рівноцінними, що вказує на їхній рівнозначний вплив на рівень схильності студентської молоді до маніпулювання іншими людьми. Можна припустити, що важливість досягати значущих результатів в навчанні, а також висока цінність матеріальних здобутків, які поєднуються з прагненням зберегти власну самооцінку від потенційних загроз соціального доквілля, стимулюють студентів застосовувати прихований маніпулятивний вплив стосовно інших для досягнення своїх цілей. Цьому сприяє маскулінна гендерна організація, яка властива особам, що вбачають цінність у досягненні своєї цілі всупереч перешкодам, якими можуть виявитися і близькі міжособистісні взаємини.

На основі узагальнення результатів побудовано емпіричну модель психологічних чинників схильності студентської молоді до маніпулювання (рис. 1).

Передумовою схильності до маніпулювання у сфері соціальних контактів є висока значущість для студентів навчальної сфери життєдіяльності у поєднанні з важливістю матеріальних цінностей, цінностей досягнення цілей та власного престижу. Прихований психологічний вплив активно застосовується студентами-маніпуляторами задля отримання успіху у навчанні (наприклад, для отримання високих балів, стипендії тощо). Замість того, аби реалізовувати внутрішні сили та потенції, які сприяють особистісному зростанню, студент може прагнути відповідати зовнішнім критеріям успішності.

Важливим мотиваційним чинником обрання студентами маніпулятивної поведінкової стратегії постає цінування ними власного престижу у різних сферах життєдіяльності ($Beta=0.475045$). На перший погляд це суперечить висновку про невисоке прагнення студентів-маніпуляторів справляти добре враження на інших людей. Можна припустити, що для схильних до маніпулювання студентів вагомим є кінцевий результат активності (отримати визнання, матеріальну винагороду тощо), тому у процесі досягнення бажаного вони не зважають на те враження, яке справляють на людей, котрих використовують як засіб досягнення своєї мети.

Серед особистісних властивостей, що сприяють розвитку в студентській молоді вираженої схильності до маніпулювання, слід виокремити маскулінність ($Beta=0,479$). Традиційні стереотипи щодо жіночих та чоловічих соціальних ролей впливають на формування ціннісних орієнтацій молодих осіб, зокрема маскулініними вважаються цінності

досягнення матеріальних благ та забезпечення соціального визнання. Застосування маскулінними студентами маніпулятивного впливу спрямоване на реалізацію саме цих цінностей (цінностей досягнення матеріального добробуту та власного престижу).

Встановлено, що висока тривожність сприяє розвитку в молодих осіб схильності до маніпулювання, тобто застосування маніпулятивного впливу стосовно інших людей пов'язане із почуттям загрози з боку оточуючих ($Beta=0,108430$). Визначено, що у ставленні до інших студенти-маніпулятори виявляють недовіру та схильність до осуду. Отже, маніпулювання може виступати як захисна поведінкова стратегія, яка допомагає маніпуляторам контролювати соціальне довкілля та почуватися в безпеці.

Низький рівень схильності до маніпулювання детермінований достатньою, але не надмірною важливістю для студентів соціального визнання, саморозвитку та самовдосконалення. Цінування студентами своєї дозвілєвої

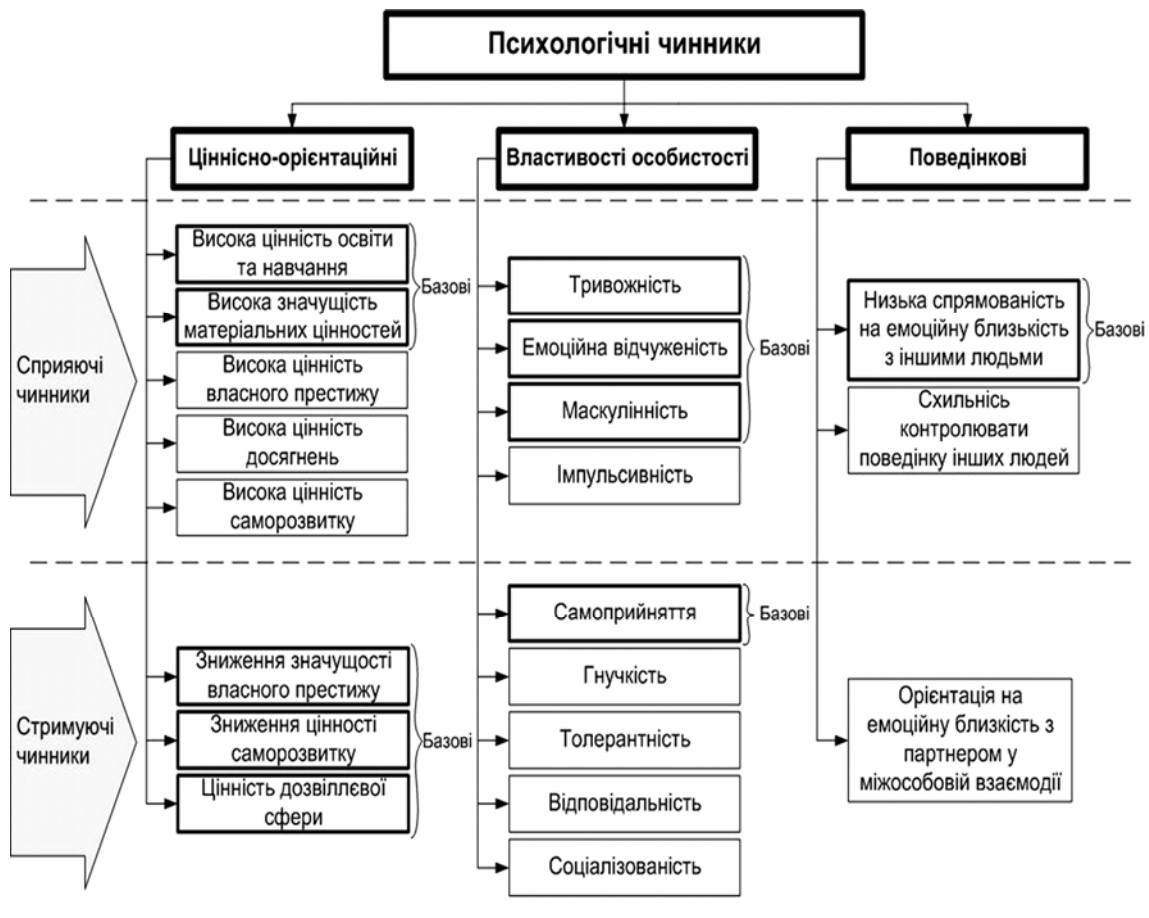


Рис. 1. Узагальнена емпірична модель психологічних чинників схильності студентської молоді до маніпулювання у міжособистісній взаємодії

активності стримує розвиток схильності до маніпулювання. Це можна пояснити можливістю самореалізації у сфері з нижчою конкуренцією. Окрім того занурення у сферу власних захоплень та вподобань дозволяє людині збагатитися позитивними емоціями, отримати сатисфакцію від своєї діяльності, та, загалом, почувати себе самодостатньою особистістю, яка успішно самореалізується у житті.

Отже, студентам-маніпуляторам скоріше притаманні певні риси інфантильності, ніж особистісної зрілості. Вони безвідповідальні, емоційно холодні, відчужені від соціального довкілля, яке, за їхнім переконанням, заслуговує на об'єктне ставлення до себе. Емоційна відчуженість детермінує високий рівень схильності студентської молоді до маніпулювання, а емоційна холодність людини провокує в партнера по спілкуванню зустрічну недовіру та небажання взаємодіяти. Труднощі у спілкуванні можуть спричинити застосування особою прихованого психологічного впливу з метою підвищення ефективності взаємодії. Але, залишаючись за своєю суттю суб'єкт-об'єктними, такі стосунки ще більше утруднюють взаємодію, сприяють ще більшому відчуженню та унеможливають справжній діалог. Тенденції уникати емоційно близьких взаємин, контролювати інших людей, порушувати соціальні норми постають чинниками

високого рівня схильності до маніпулювання. Це дає вагому підставу стверджувати, що міжособистісна взаємодія студентської молоді з вираженою схильністю до маніпулювання є неповноцінною та деструктивною стосовно соціального довкілля.

Список використаних джерел

1. Балл Г. А. Бургин М. С. Анализ психологических воздействий и его педагогическое значение / Г. А. Балл, М. С. Бургин // Вопросы психологии. — 1994. — № 4. — С. 56—66.
2. Гребінь Н.В. Психологічні чинники схильності студентської молоді до маніпулювання у міжособистісній взаємодії: автореф. дис. ... канд. психол. наук. — Київ, 2016. — 20 с.
3. Каракулова О. В. Личностная обусловленность к манипулированию окружающими людьми в юношеском возрасте: автореф. дис. ... канд. психол. наук. / О. В. Каракулова — Томск, 2008. — 21 с.
4. Прокоф'єва О. О. Психологічні умови запобігання маніпулятивним міжособистісним стосункам у юнацькому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. О. Прокоф'єва. — К., 2010. — 20 с.
5. Татенко В. О. Психологія впливу: суб'єктна парадигма / В. О. Татенко // Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. статей. — К. : Сталь, 2000. — Вип. 3 (6). — С. 3—18.
6. Birkas B. Csatho A. Gacs B. Bereczkei T. Nothing ventured nothing gained: Strong associations between reward sensitivity and two measures of Machiavellianism / B. Birkas, A. Csatho, B. Gacs, T. Bereczkei // Personality and Individual Differences. — 2015. — Vol. 74. — P. 112—115.
7. Wilson, D. S., Near, D.C., Miller R.R. Individual differences in Machiavellianism as a mix of corporative and exploitative strategies // Evolution and Human Behavior, 1998, Vol. 19 (3), pp. 203—212.

NATALIYA HREBIN'
Lviv

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF STUDENT YOUTH PROPENSITY TO MANIPULATION

The thesis presents the results of the research of psychological factors of students' propensity to manipulation in interpersonal interaction. The participants of the study were 400 students from two higher educational establishments of Lviv. The model of individual and psychological factors of students' propensity to manipulation of others is built. It was revealed that high significance of educational and professional spheres of life in combination with importance of material values, values of achieving one's goals and one's own prestige are prerequisites of propensity to manipulate in interpersonal interaction. There are serious grounds to assume that students-manipulators actively use hidden psychological influence in order to achieve success in academic performance (for instance, to get high marks, scholarship, etc.). Instead of realizing their inner strengths and potential that help personal growth, a person may strive for external success, for being recognized at any cost. An important motivational factor for students' choice of manipulative behavioral strategy is their value of their own prestige in different spheres of life. At first sight, it contradicts the conclusion that students-manipulators do not try to produce good impression on other people. One can assume that for students who are prone to manipulation of importance is the final outcome of activity (to be recognized, material reward, etc.), therefore, trying to get the desirable results they do not pay attention to the impression they produce on other people, whom they use as the means of achieving their goals.

Among personal features that contribute to the development of expressed inclination to manipulation one should single out masculinity. Traditional stereotypes of female and male social roles influence

formation of value orientations of young people, in particular, masculine are values related to achievement of high material condition and personal prestige. Masculine students' use of manipulative influence is aimed at realization of these values. It is established that high level of personal anxiety contributes to the development of propensity to manipulation, i.e. use of manipulative influence on other people is related to the feeling of threat allegedly coming from other people. It is also established that in their attitude to others students-manipulators show suspicion and inclination to disapproval. It brings us to the assumption that manipulation can be protective behavioural strategy that allows manipulators to control their social environment and feel safe. Low inclination to manipulation is determined not by excessive but adequate importance for the students of their own prestige, self-development and self-perfection. The value of leisure activity promotes low inclination to psychological manipulation. It may be explained by the possibility to realize oneself in the field with lower competition. Moreover, penetration into the field of one's own interest and preferences enables a person to enrich herself/himself with positive emotions, to get satisfaction from his/her own activity and, in general, feel oneself a self-sufficient personality that is successful in terms of self-realization.

Thus, students-manipulators tend to have certain features of infantilism rather than those of personal maturity. They are irresponsible, emotionally cold, detached from social environment, which, in their opinion, deserves object-relations. It is determined that emotional coldness determines high inclination of the student youth to manipulation. Emotional coldness of a person provokes in a communication partner distrust and reluctance to interact. Communication problems can result in the use by a person of hidden psychological influence to enhance interaction efficiency. But being generally of subject-object nature, these relationships make interaction even more complicated, lead to stronger detachment and prevent real dialogue. The tendencies to avoid emotionally close relationships, control other people, violate social norms become factors of high personal propensity to psychological manipulation. This is a serious ground to state that interpersonal interaction of student youth with expressed inclination to manipulation is inferior and destructive to social environment.

Key words: manipulation, manipulator, propensity to manipulate, Machiavellianism, personality sphere, values, motivation.

НАТАЛЬЯ ГРЕБЕНЬ

г. Львов

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ СКЛОННОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ К МАНИПУЛИРОВАНИЮ

Исследовано психологические факторы склонности студенческой молодежи к манипулированию. Доказано, что высокой личностной склонности к манипулированию способствуют мотивационные факторы: высокая значимость учебной и профессиональной сферы жизнедеятельности в сочетании с такими жизненными ценностями, как материальные, ценности достижения целей и собственного престижа; личностные свойства: маскулинность, тревожность, эмоциональная отчужденность; тенденции избегать эмоционально близких отношений, контролировать социальную среду и нарушать социальные нормы и правила.

Ключевые слова: манипуляция, манипулятор, склонность к манипулированию, макиавеллизм, личностная сфера, ценности, мотивация.

Стаття надійшла до редколегії 07.11.2017